

истраживања

УДК : 23

Примљено:

10. мај 2003.**Прегледни
рад**

доц. др Милан Јовановић,
Факултет политичких наука, Београд

**ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМ
И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ НЕРЕД****АПСТРАКТ**

Аутор анализира стање кључних институција политичког система Србије као последице транзиционих реформи у периоду 2000-2002. Институције политичког система посматрају се као услове које треба да кроз реформе обезбеде стабилне образце понашања. Као аналитичка матрица за анализу користи се Лини/Стејанов модел консолидовања демократије у транзицији. Аутор указује на институционални хаос и проблеме у основама за такву анализу - постојање државе, према наведеном моделу аксиома за успостављање демократије; деградацију парламента и судске власти, доминацију егзекутиве; селективно поштовање и примењивање закона; доминацију партија у власти без реалне изборне легитимације; поштивање цивилне сфере и њено дискредитовање као припремног полигона за страначке акције; последице шок терапије у економији на поверење у институције политичког система. Аутор закључује да је транзиција довела до урушавања бројних институција, да нове нису успостављене, да такво стање ствара институционални хаос и да се у политичком систему почињу репродуковати штећне последице таквог институционалног аранжмана.

Кључне речи: политички систем, институције, услове, транзиција, парламенти, влада, партије.

The Political System and Institutional Disorder**SUMMARY**

The author analyses the situation of the key institutions of political system of Srbija as a result of transitional reforms in the period from 2000-2002. The institutions of political system are observed as institutes which should provide through reforms stable patterns

Година II број 1 / 2003

Политичка ревија

истраживања

of behaviour. As analytical matrix for the analysis, it is used Linz/Stephen pattern of consolidation of democracy in transition. The author points out the institutional chaos and problems in the foundation for a such analysis - existence of state, according the pattern of axiom for establishing democracy; degradation of parliament and legal authority; dominance of the executive; the selective respect and application of law, dominance of parties in power, but without real elected authorization; pushing out the civic sphere and its discreditation as a preparatory polygon for partizan actions; the consequences of shock-therapy in economy on the basis of confidence in the institutions of political system. The author makes conclusion that the transition has come to destruction of numbered institutions, that the new ones were not constituted, that such insituations create institutional chaos and that in political system begins to appeare damaged consequences of a such institutional arrangement.

Key-words: Political System; Institutions; Institutes; Transition; Parliament; Government; Parties.

Важност институција

Третирајући институције као "јавни систем правила" који одређује службе и положаје с њиховим правима и обавезама, моћима и имунитетима (Ролс)¹; као неслучајни распоред људског понашања који је одређен и устаљен комуникацијом људи у друштву (Пусић)²; као обавезујуће форме понашања појединаца у друштву потпуно независно од његовог сопственог или било чијег мишљења (Дарендорф)³ - или на други начин уоквирен теоријским дефиницијама и уопштавањем - оне, институције су увек мање или више устаљене форме људског понашања у конкретном поретку регулисане правом, моралом и обичајима.

Институције су везивно ткиво заједнице. Правила норме, вредности, процедуре... нису могуће изоловане без људи. Смисао њиховог постојања и функционисања су потребе, очекивања, интереси појединаца, породица, група. Да би могле функционисати оне морају почивати на легитимности и легалности. Од њих се очекује сигурност - растерећивање појединаца од страха, односно интеграција појединаца у заједницу и њена стабилизација; функционалност - постизање сврхе, циља,

1 J. Rowls, A Theory of Justice, The Belknap Press of Horward University Press, Cambridge, Massachuttes, 1971, стр. 55.

2 Е. Пусић, Држава и државна управа, Правни факултет, Загреб, 1999, стр. 11-15, 43, 165-170.

3 R. Dahrendorf, Homo sociologikus, Градина, Ниш 1989. стр. 120-126.

решавање проблема - чиме се оправдава сврсисходност и живот у заједници постаје могућ; поверење - без обзира на идеолошки предзнак, који живот не своди на голу егзистенцију него у њему тражи смисао као потребу за "стабилизацијом индивидуалног и колективног живота"⁴.

Институције морају бити пројектоване на овим елементима да би се формирала свест да оне делују непристрасно, у интересу свих, за опште добро. То су претпоставке поштовања институција. Наравно, у том процесу институције се не ослањају само на моралну свест персоналног састава, посебно оних у управљачким структурама, него се обезбеђују процедуралним "правилима игре", санкцијама за кршење норми било правних, моралних или обичајних, хијерархијом, контролом и надзором.

Институције носе посебности сваке заједнице - њеног конституисања, развоја, њених интереса, циљева. Зато се институције не могу копирати - "пресађивати" - из једног друштва у друго без зазора. Честа примамљивост ефикасности институција у једном друштву просто мами на институционални инжињеринг који не мора донети пројектоване резултате. Институције које једну заједницу интегрисају могу другу да растачу; које једну заједницу воде у просперитет за другу могу значити стагнацију; које једна заједница прихвата и поштује друга може да бојкотије. Свако имплантирање - без остатка, ако је повођење и мода - говори о мањку знања, о лењости духа, неинвентивности управљача; ако је резултат притиска, наметања, уцена - у суштини насиља - говори о поништавању заједнице. Институционални дизајнери морају водити рачуна о социјалном, економском, културном, етичком, етничком, политичком, традицијском миљеу. Институције су укорењене у тај амбијент. Добре институције морају и да бар корак искораче из тог оквира и антиципирају развој, модернизацију, реформу.⁵

Пресудно је наћи равнотежу између традиционалне димензије и димензије модернизације. То захтева знање и политичку вештину институционалних инжињера и управљача. Одсуство усаглашавања ове две димензије може довести до различитих проблема - нерационалности, неефикасности, институционалног гигантизма, аномије, нормативизма, имитирања модернизације, симулације реформи итд. То повратно може значити губитак поверења које се у екстремном облику може јавити као институционални нихилизам, крај и нестанак инсти-

4 В. Цветковић, Институције, држава идентитет, Зборник Реконструкција институција, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2002, стр. 27-29.

5 З. Видојевић: Институционални неред и реформа друштва, Зборник транзиција и институције, ИДН, Београд 2001, стр. 154-155.

туција - деинституционализацију друштва. Али и као стварање паралелних институција окренутих парцијалним интересима, или институција макета које су саме себи сврха, које делују по инерцији, без контакта са стварношћу; институција експеримента које могу почивати на илузионизму и насиљу над реалношћу. У екстремном виду то чак може значити "реинкарнацију" институција под новим називима и новим формама, а старим садржајима. Нажалост то је својственије за институције насиља, репресије, обрачуна са делом чланова заједнице често рационализованим потребама "реформи", нарочито "бржих" реформи, "демократизације", "развоја", "напретка", "модернизације". Изграђиване, дограђиване, реструктуриране кроз историју сплетовима различитих околности, односа снага у конкретном друштву и датом времену, сукобима, компромисима, револуцијама и еволуцијама, - различитим идеологијама - институције су постале константа и смишао друштва. То наравно не значи да су институције трајне или непроменљиве. Стабилност заједнице зависи од стабилности институција, а она од тога колико оне почивају на "животним" елементима, односно колико решавају проблеме конкретног друштва. Томе додајемо Поперову опаску о различитој позицији историчиста и друштвених инжењера. "Док први суди о пореклу и судбини институција да би сазнао "истинску улогу" које оне имају у развоју историје, технолог приступа институцијама као инструментима и суди о њиховој "подесности ефикасности, једноставности итд" не заборављајући да оне "расту" на начин веома сличан (мада никако једнак) расту организама и да је то од великог значаја за њега"⁶. Значи институције имају фазе од формативовања до стагнације и нестанка. Када нису у стању да обављају ову општу функцију институције нестају, руше се (револуција) реконструишу се и реформишу (еволуција). Ове методе не значе аутоматски отклањање слабости претходних институција, али увек значе измену њиховог садржаја сагласно идеолошком подлошку елита које о томе одлучују.

Све ове опште карактеристике свих институција изнетих у лапидарној, кроки форми јесу истовремено места идентификације моћи у друштвеном поретку. Моћ да се усмеравају улоге институција, да се на одређени начин интерпретирају њихове функције, подстиче, осмишљава и контролише реконструкција и реформе јесте политичка моћ институционализована кроз политички систем. Та институционална мрежа, политичких институција пре свега, разуђена и сложена, предмет је наше анализе у контексту реконструкције и реформи и/или процесу транзиције.

6 К. Коппер, Отворено друштво и његови непријатељи, БИГЗ, Београд, 1993. Том I, стр. 51-52.

За оквир овог рада довољно је поменути да је до данас, пред годишњицу два века утемељења српске државности, српска политичка традиција обележена честим и наглим променама, у последњем веку и са наглашеним идеолошким карактеристикама. Јаки владари и слабе институције константа су новије политичке историје Србије. Циклуси култа владара, њихове харизматизације и детронизирања - крвавим краљеубиствима, суровим прогонима, понижавајућим депортацијама сили "новог светског поретка" (Хаг) и мафијашким обрачуни-ма остављају тектонске линије подела и сукоба на често прекиданим циклусима институционализације.⁷

Наша историја из овог угла је историја деинституционализације, обезвређивања, рушења, реконструкције, реформи институција кроз некритичко прихватање или наметање модела политичког система. Зато се данас треће године од последње такве промене нужно намећу нека питања: а) шта су данас конституенти институција политичког система и којим нормама - правним, моралним и обичајним - се врши нова де/институционализација?; б) шта је потреба и циљ реконструкције политичких институција? ц) којим идеолошким постулатима се оправдава смисао промена. Одговори на овако широко постављена питања реформи државе и друштва значе одређивање политичког статуса институција као што су народ, нација, грађанин, али и парламент, влада, партија итд. који су погоднији за анализу у овом раду.

Транзиција - одакле крећемо - где смо се упутили

Од петооктобарских догађаја 2000. године који се означавају "револуцијом", "мирном револуцијом", "либералном револуцијом - политичка јавност заокупљена је појмом транзиције - или реформе као њеног синонима. Владајућа елита, њени саветници нови инжињери институционалног дизајна не говоре из чега ми то идемо и где смо се запутили, како ће се извести и колико ће трајати пролаз кроз "звездану капију" до новог друштвеног поретка. Транзиција је појам којим се означава напуштање ауторитарних, недемократских социјалистичких режима и успостављање капиталистичког поретка. Једноставно то је напуштање социјализма и изградња капитализма. Језичка конфузија створена око овог појма пре је производ политичарско - страначке мистификације - реформисани комунисти као и политичари остале провинијенције "новоговором" сакривали су суштину процеса

7 З. Видојевић, Институционални неред и реформе друштва, ИДН, Београд 2002, стр. 162.

од грађана - него што око његовог садржаја постоје темељније разлике међу теоретичарима и истраживачима.

Говори се о "напуштању", "рушењу", "урушавању", "старог", "превазиђеног", "диктаторског" - система институција и "конституи-сању", "изградњи", "новог", "ефикасног", "модерног", "демократског", институционалног аранжмана - "... односно узима се да је јасно од чега људи у новим демократијама желе да побегну и прилично јасно где желе да иду, али како пронаћи пут од социјализма до отвореног друштва и даље остаје отворено питање."⁸ То имплицира низ других питања: колико ће трајати транзиција ("транзиције могу почети, а да се никада не заврше иако на власт не дође нови ауторитарни режим")⁹; који модел ће бити примењен у економској сфери - како ће се план заменити тржиштем (модел "шок терапије", градуалистички модел, или рапидан модел прилагођавања)¹⁰; како ће се изграђивати цивилно друштво (демократизацијом - редизајнирањем државних институција изборног система, парламентаризма, судства, али и модификацију већ постојеће државе).¹¹

Како и када је то почело у Србији?

Промена једног система, боље рећи замена једног система другим, ма како изведена увек је радикална по последицама. Ако су ти раскиди изведени револуционарним путем захтевају исту технологију - револуционарни субјект, циљ и метод. "Раскид са претходним системом је једнократан, радикалан, суров и транспарентан. Револуционарни циљеви су јасно истакнути, а протагонисти револуционарних промена су јасно препознатљиви. И у постреволуционарним друштву је савршено јасно која социјална група је добитник а која губитник. Победник у револуцији, носилац нових вредности и новог погледа на свет, постао је носилац политичке моћи и државне власти. Он уводи своје законе, своја правила и своје институције. Губитник се томе прилагођава милом, најчешће силом".¹²

8 R. Dahrendorf, Reflections on the Revolution in Europe, Catto And Windus, London 1990, стр. 71.

9 X. Линц, А. Ступан, Демократска транзиција и консолидација, "Филип Вишњић", Београд, 1998, стр. 16.

10 В. Вукотић, С. Пејовић, Транзиција и институције - што даље?, ИДН, Београд 2002, стр. 11-12.

11 Т. Carothers, The End of the Transition Paradigm, Journal of Democracy, January 2002, Volume 23, Number 1.

12 Б. Бујишић, Транзиција - између политичке економије и институционалне економије, Зборник транзиција и институције, ИДН, Београд 2002. стр. 31-34.

Србија, односно Југославије три пута је за непуних шест деценија револуционарним путем раскидала са својим друштвеним системима.

Први пут, половином прошлог века капитализам је укинут и успостављен је социјализам. Револуционарни субјект, комунистичка партија, извела је револуцију на теоријским поставкама марксизма и узору СССР-а сажетим у укидању експлоатације и конституисања радничке државе. Тај идеал претворен је преко револуционарног устава и на њему донетих закона у институционалну структуру која је идеале победника преточила у норме. Национализација, конфискација и колективизација методи су тог подухвата којим је створена друштвена својина као база институционализације којом су идеје и вредности радничке државе постале доминантне у економији, политици, култури.

Други пут, крајем деведесетих отпочео је обрнут процес. Он је отпочео 1989. такође својинском трансформацијом - доношењем закона којим је омогућена приватизација друштвене својине и онемогућено даље стварање друштвених предузећа. Парадокс је да је овај чин, револуционаран по својој суштини, извео исти револуционарни субјект као пре четири и по деценије, у склопу реформи, које су требале да антиципирају катастрофу "урушавања" социјалистичких система. Иако је било јасно да се радило о раскиду са дотадашњом идеолошком матрицом и друштвеним и економским поретком, рестаурацију вредности капитализма "... успостављали су његови некадашњи рушитељи, (и) имала је за последицу да револуционарни раскид није могао (смео) да буде радикалан, ни једнократан, а поготово не транспарентан."¹³ Тај реверзибилни процес није имао јасне филозофске и идеолошке основе, није имао обележје стратегије, и све је почивало на званично прокламованом циљу "мешовитог друштва" заснованог на "равноправности свих својинских облика", друштвене и приватне својине, рада и капитала. Исцрпљивање у тражењу модела приватизације друштвене својине које никада није било обавезно, орочено и са јасним процедурама више је поговало злоупотребама што је за циљ имало буквално растакање привредне структуре. Истовремено власничка трансформација - мада успорена и хаотична - није подржана адекватним институционалним решењима у управљачким структурама, контроли и одговорности. Једне институције (самоуправне) су укинуте друге (тржишне) нису конструисане. Показало се да експериментисање са институцијама и "трансплантације" институција, чак и парцијалне, нису делотворне. Власнички монизам замењен је власничким плурализмом, али се политички плурализам дуго није допуштао. Србија је такво време од 1989- 2001. године због одсуства стратегије - не

13 Исто, стр. 33.

потцењујемо ни насилни процес сецесије, грађански рат, избеглице, санкције, изолацију, агресију НАТО-а - потрошила на лутање и политичко тактизирање изражено у термилошкоком замагљивању "социјализам/тржиште" уместо "социјализам/капитализам".¹⁴ Политичка елита и владајући социјалисти синтагмом "модерне тржишне привреде" слали су поруку радницима и грађанима да радикална својинска трансформација није напуштање социјализма, поготову не увођење капитализма. Они то једноставно и нису могли да ураде не само што нису могли да нађу теоријску и идеолошку матрицу на чијим идеалима би израдили институционалну структуру, него, између осталог, и зато што "нема примера у историји да је једна владајућа класа објективно, а касније и субјективно, срушила темеље система који је створила и да је након тога постала владајућа класа у новом систему".¹⁵

Иако владајуће елите нису говориле о транзицији, јер су то повезивали са падом комунизма и изборним неуспехом реформисаних комуниста из земаља социјалистичког лагера - то је била транзиција. То се најбоље види по учинцима. Наиме политичка парадигма транзиције осамдесетих и деведесетих година прошлог века почивала је на претпоставкама а) напуштање недемократских режима неминовно води демократији; б) то се постиже кроз три фазе - либерализацију, "урушавање" институција старог система, консолидацију са новим институцијама и правилима игре; ц) вишестраначки су избори довољни за стварање демократског легитимитета нове власти, д) транзиција зависи искључиво од схватања и ангажмана политичке елите, а не структурних фактора -, ниво економске развијености, политичка историја, етика, традиција... е) редизајнирање државних институција - избори, парламент, судство - али и модификација постојеће државе.¹⁶

Следећи ову парадигму бивше социјалистичке земље као реалан учинак имале су и даље доминацију политике над друштвом и слаб парламентаризам. Конкретно - задржавањем партијске уместо професионалне бирократије, надмоћ групних интереса огрнутих плаштом партијског патернализма, коришћење транзиције за богаћење владајућих структура - говори о опстанку партијске државе у овој фази транзиције.

Резултат је: дефицит демократије и демократског легитимитета, одсуство политичке партиципације грађана ван избора, мали ниво поверења у институције, слабење репрезентовања интереса грађана. Управо то је дијагноза прилика у Југославији тј. Србији у поменутом

14 Исто, стр. 34.

15 З. Видојевић, Транзиција, рестаурација неототалиризам, Београд, ЦСИ-ИДН, 1997.

16 Т. Carotmers, Исто.

периоду, ако и занемаримо снажан утицај дезинтеграције земље и међународне изолације. Значи није тачно да није било транзиције. Није тачно да смо због одбијања комуниста/социјалиста да признају да спроводе рестаурацију капитализма (у свом вокабулару спроводе контрареволуцију) избегли последице транзиционих шокова који су погодили државе и друштва по наведеној парадигми.

"Трансплантација" институција западних друштава развијеног капитализма на економско и политичко ткиво постсоцијалистичких земаља није дала очекиване резултате. Посматрано по фазама: наступило је "урушавање" старог система; нове институције тржишне привреде и парламентарне демократије успостављене су у рудиментарном облику са последицама сличним првобитној акумулацији капитала и дивљеог капитализма, изостала је консолидација. Последице су биле очигледне и трагичне, па су и теоретичари и прагматичари првобитног модела транзиције признали да је он исцрпљен и да се мора успоставити нови.

Трећи револуционарни талас у Србији отпочео је крајем века октобром 2000. године као почетак "либералне револуције" "мирне револуције" ... револуције свакако мада придеви нису и даље, као ни код комуниста/социјалиста јасно тј. "транспарентно говорили где то иде Србија - из чега у шта треба да пређе. "Револуционари" су као идејну основу "усвојили" либерално-демократски модел економског и политичког система. Наводнице упућују пре да је тај избор наметнут управо револуционарним техникама либерализма - општом глобализацијом.

Минимална држава (ограничена влада), аутономија друштва (цивилно друштво) и процедурална легитимност као елементи либералне стратегије примамљиви су за друштва оптерећена ауторитарним традицијама. Проблем је што се и тај модел третира као калуп за општу унификацију - у економији фетишизацијом тржишта (све се може купити), у политици моделом представничке демократије (једна врста "демократских институција) до униформне културе (цео свет је један - разлике треба уравнати). Тежи се, универзалном светском поретку без уступака локалним заједницама, прво прописивањем образаца институција у економији и политици не као пожељних и могућих него као услова, често и у форми диктата, а затим, атаком, разним инструментима, и на мале преостале посебности оличене у језику, религији, традицији. "У својој савременој неолибералној варијанти каква настаје у постблоковском раздобљу, либерализам се трансформисао у регресивну и највећим делом историјски деформисану и истрошену идеологију либералне експанзије и доминације најмоћнијих"¹⁷

17 М. Матић, Либерализам, популизам и демократија, ЈП "Сл. лист СРЈ", Београд 2002. стр 72.

Рушење темеља класичне државе ради ширења тржишта "успешности" токова новца, идеја, људи, индуковањем либералне прогресије преко центара демокративистичке моћи са тајним и полутајним карактером, потпуном контролом и ширењем услова преко ММФ, СТО, СБ - неолиберални систем тежи да поприми саморегулативни карактер, без икакве конкурентске моћи, посебно оне државне. Он са вечитом трком за економски раст стално "гладан" тржишта, новца, потрошње тежи да постане начин живота, наметањем тих стандарда другим културама осуђујући их на неуспех или критикујући као "назадне", "погрешне", "неподобне", "застареле" све алтернативе и тежећи да се представи као опште добро.¹⁸ Неолиберална доктрина није усмерена на демократски преображај већ "на зависност и прихватање важећих образаца", а то фактички значи да су демократски процеси успорени и блокирани. Изостаје консолидација и модернизација.¹⁹ Догађа се парадокс да неолибералне корпоративистичке елите намећу услове транзиције и рокове у којима постсоцијалистичке земље не да неће, него не могу да се транзитију у капитализам. Тајминг за то је такав да се за деценију тражи да се успостави нешто што је као економски систем капитализма и парламентарне демократије изграђиван више од два века. Зато су земље у транзицији замрзнуте у том процесу. Њихове институције су "урушене", а оне никако да испуне услове за консолидацију и модернизацију.

Владајуће елите када не говоре кроз слепе апологете које нације стављају пред дилеме или/или (узми/остави, успех/пропаст), него у блажој варијанти о либерализму као "једином могућем путу" или "најмањем злу" - желе да створе привид толерантности новог идеолошког фетиша. У њему ће "добро" и "добар пут за Србију" бити оно што је резултат власти. Ма какав он био - он ће увек комотно лећи у прокрустрову формулацију да је то "најмање зло" и "једини могући пут". Те нове бајалице треба да заплаше све веће масе обесправљених, сиромашних, уморних - у сталној распетости да упражњавају логику потрошачког менталитета са зарадама које им то недозвољавају и буду добри либерал-грађани. Шта би их све снашло да просветљене елите нису изабрале "најмање зло" и "једини могући пут" ?.

ДОС-ова власт, нови револуционарни субјект, свој концепт транзиције отпочела је са два битна закона - Закона о приватизацији и Закона о радним односима. Примећујемо да тим круцијалним нормативним решењима није сметао "недемократски" "милошевићевски ус-

18 М. Бодин, Којим путем до институција Србије?, Зборник, Центар за филозофију и друштвену теорију, Београд 2001, стр. 96-97.

19 М. Матић. Исто, стр. 71.

тав", можда и зато што је изостала демократски конституисана стратегија у какав тип друштва ми прелазимо. Није толико битно што та стратегија није прокламована новим базичним уговором као што је устав, него што она не постоји. Институционални оквир, приватизација, позиција државе, радно законодавство - захтевају минимални консензус. Ако додамо да ће услови нових зајмова са Светском банком сигурно садржати услове за социјалну политику, пољопривреду, здравство, образовање саобраћај - јасно је да ће наш институционални оквир бити одређиван диктатом глобализованог неолиберализма оличеног у ЕУ и САД и нагодби 18 странака ДОС-а. Једина институција у "постурушеном" систему биће тржиште.

За неолиберале економија и тржиште је место успостављања "друштвене равнотеже и оптимума", а не као код марксиста стварање "вишка вредности" и начин присвајања тог вишка. За либерализам то не постоји. Економски односи су транспарентни - они су технички односи па изостаје органска повезаност сфера економије и политике. За марксисте то је извор друштвених противречности и сукоба који се из производње до расподеле транспонују у политички поредак, па је основ политике постојање тих антагонизама и њихово решавање. За либерале "Друштво је одређено тржишним уговорним аранжманима - дакле неким фиктивним усаглашавањем".²⁰ У тој основној логици неолибералне економске мисли одређени су и лимити "... оне су јасне: постојећа економска теорија се ограничава да врши избор у оквиру једног система, то значи да анализира и пореди различита стања истог система; она није оспособљена да да одговор на фундаментално питање транзиције које се односи на прелаз у други систем."²¹

Економски дискурс има за циљ само да нагласи широк спектар отпора, неразумевања и конфликта у једном друштву као што је наше у којем тржиште постаје главна институција (економска колико и политичка), а у којем је деценијама постојао широк фонд социјалних права, раширена пракса егалитаризма и солидарности који су створиле завидан ниво стандарда у здравству, образовању и социјалној заштити. Еклектицизам култа рада, капитала, тржишта и потрошачког друштва са егалитаризмом и солидарности, противан је логици новог система који се ствара транзицијом. Што је темпо транзиције јачи и ефекти болнији (прво мора бити лоше да би било добро, Дарендорф) то је солидарност суженија. Ово је социјални миље који треба да буде подлога за амбијент политичких реформи у транзицији ка демократи-

20 Б. Бујисић, Исто, стр. 36.

21 I. Grosfeld, *La Privatisation*, in Duchene G&Tartarin R. (Eds), *La grande transition*, Cujas, Paris 1991, стр. 49. цитирано према Б. Бујошевић

ји и њеној консолидацији, што су многи транзициолози запостављали.²²

Линц и Степан - двојица истраживача транзиције посткомунистичких земаља Европе сматрају да је демократија постала "једина игра у граду", односно консолидована а) ако ниједан важнији национални, друштвени, економски, политички или институционални актер своје циљеве не остварује тако што ће користити силу или призвати страну интервенцију да би се отцепио од државе; б) ако су анти-системске алтернативе изоловане и већина становништва прихвата демократске процедуре и институције за управљање друштвом, и ц) ако се све снаге потчињавају конкретним законима и институцијама у процесу решавања конфликта.²³ До демократије се долази интеракцијом пет арена: слободног и активног грађанског (цивилног) друштва, аутономног и цењеног политичког друштва - партија, избора, одговарајућих изабраних правила, политичког вођства, коалиција и законодавства; владавина права; административни апарат; економско друштво олично у мешовитој привреди.²⁴ Третирајући демократију као облик управљања државом, аутори упозоравају на круцијалну тачку - да нема учвршћивања модерног система демократске владавине ако нема државе. Ова опште-прихваћена методолошка матрица за истраживање транзиције посткомунистичких држава Европе чини нам се врло делотворна за анализу учинака "треће" "ДОС-ове" револуције кроз визир неких од институција из наведених арена без амбиције да захватимо тотал комплексне институционалне мреже у интеракцији свих арена.

Институционални неред

По наведеним критеријумима евидентан је институционални неред. Пођимо редом.

Аксиом Линц/Степан теоријског концепта консолидације демократије - постојање државе - не испуњава све елементе стабилности. За две године ДОС-ове владавине флагрантним кршењем прописаног поступка ревизије Устава СРЈ укинута је савезна држава и створен теоријски тешко класификован савез држава са преобладајућим конфедералним елементима. Тиме су тежње тела (Ц, Горе) за сецесијом веома суженим надлежностима државне заједнице, и на томе заснованој минималној институционалној структури - мањој од оне у Европској унији - и временски ограниченог аранжмана на три године

22 Н.Линц, А.Степан 15-30.

23 Исто 18-19.

24 Исто 20-30.

- веома приближене крајњем циљу. Ништа није боље ни на плану Србије. Дезинтеграциони процеси као ехо деценијског разарања Југославије нису заустављени њеним рушењем. Центрифугалне силе у Србији се појачавају. Оне нису сведене само на Косово и Метохију - са којим се од лицитирања о самосталности врло брзо стигло до поделе, чак и размене територија. Истоветне тенденције наглашене су у Војводини. Једна иде линијом захтева за "већом аутономијом" која лавира ка рестаурацији у облику "бронзове" - комунистичке - аутономије са јаким елементима државности. Друга иде линијом регионализације на етничком принципу - заговарају је политички лидери мађарске националне заједнице - а која од "бенигне" хоризанталне интеграције локалне самоуправе - оснажена агилном политиком матице на ресентименту поништавања Тријанонског уговора - може ескалирати у још један конфликт са сецесионистичким исходом, поготово ако се то покаже делотворним на Космету, а ДОС-ова политичка елита покаже неспособном да то спречи. Трећа по снази национална заједница муслимани/бошњаци бојкотом процеса конституисања нове државне заједнице, појачаном деценијском хомогенизацијом, истицањем посебности и везивањем за Босну и Херцеговину, захтевом за широком регионалном аутономијом може отворити и треће сецесионо поље. Томе треба додати и отворену аспирацију албанске националне заједнице да три општине на југу Србије, силом, оружаним путем, отцепи из државног и територијалног интегритета. Значи, Србија као држава има озбиљне проблеме конституисања и легитимисања у три најбројније и територијално веома компактне националне заједнице. Постоје и странке - политички актери - који се нису одрекли насиља и призивања стране интервенције као пута ка отцепљењу - то су првенствено странке албанске националне заједнице. Подршка "међународне заједнице" (САД и ЕУ) и охрабривање поступака "пузеће сецесије" кроз поступке привремене администрације УНМИК-а и КФОР-а супротно Резолуцији 1244 СБ ОУН - могу бити заразно подстицајне за друге екстремне политичке актере да промене свој декларативни став о одбацивању насиља за постизање циљева. Импулс за то може доћи и из окружења дестабилизацијом у регионалном окружењу. Три највеће националне заједнице, нека (албанска) директно а неке (мађарска, муслиманско/бошњачка) условно, доводе легитимитет и територијални интегритет државе Србије у питање. Са таквим степеном конфликтности не поставља се питање консолидације него да ли је демократија могућа? Да ли би модели консоцијативне демократије, широк степен децентрализације, регионализација, чак и федерализација били добри и довољни лекови да спрече дезинтеграцију? Склонији смо тврдњи да би неопрезна институционализација оваквих решења пре допринела даљој дезинтеграцији Србије него успостављању демокра-

тије. Управо су то теме на којима ће се правити нове страначке коалиције и поделе. ДОС је у оквиру себе већ произвео две супротстављене опције. ДСС опција за Србију као регионалну државу, а ДС сматра то "цртањем нових граница" и заступа идеју асиметричног регионализма, максималне децентрализације у корист локалне самоуправе. Проблем устава неће бити само статус Косова и Метохије - он је још ван домаћаја суверених власти Србије. Понашање "међународне заједнице" у процесу доношења Устава Србије (рок је шест месеци - септембар 2003.) биће показатељ да ли ће се поштовати Резолуција СБ 1244 или ће се охрабривати сецесионистичке аспирације ка потпуној самосталности Косова и Метохије. Сигнали и поруке екстремиста из политичке јавности "међународне заједнице" нису охрабрујући за очекивања интеграције Косова и Метохије у уставни систем Србије. Али оставимо по страни проблеме са државношћу и размотримо ситуацију у пет арена Линц/Степанове интеракције у изграђивању демократије.

Прва арена - цивилно друштво није конституисано у обиму који би ову арену - не случајно прву по редоследу - претворио у генератор демократије. Наиме број па и територијална распрострањеност женских организација, синдиката, разних локалних организација грађана, религиозних група, адвокатска удружења, асоцијације студената, интелектуалаца ... у Србији је импозантан (око 20.000). Та мрежа пружа искривљену слику о стању цивилног сектора у процесу демократизације и модернизације. Прво, већина тих организација нема респектабилно чланство ни активисте. Најчешће се сви ти "форуми", "центри", "фондације", "иницијативе" - како се најчешће називају НВО, свде на координаторе, директоре и пар чланова управних одбора. Површна анализа кадрова показује да оснивачи једних организација те врсте често седе у управним телима других и обратно. Зато је њихова кадровска база сужена. Друго, већина тих организација није аутохтона. Њихово настајање индуковано је споља као метод опозиционог деловања и настојања да се ослаби или сруши претходна власт; или појавама дисидентства у већ етаблираним организацијама те врсте због њихове инерције или одбијања да испоље агресивнији политички ангажман, и/или из пуне помодности и стицања материјалних добити кроз спонзорисање, радионице, кампове, семинарско-симпозијски туризам, издаваштво итд. где је тешко утврдити границу између покушаја масовне корупције и искрене помоћи. Треће, најутицајније и најпознатије организације цивилног друштва били су фермент опозиционог окупљања са изразитим политичким претензијама - Г 17 и Г 17 плус сачинили су основу економског програма и програма ДОС-ове владе, а Отпор је дао логистичку подршку опозиционом деловању

улогом "зеца" који је провоцирао употребу силе јачајући њихову популарност и крунећи демократске остатке легитимитета власти. То су две НВ организације чије је деловање значајно утицало на обарање претходне власти и победу ДОС. Четврто, врло брзо по формирању владе многи челници ових организација улогу активисте и промотора цивилног друштва заменили су политичким функцијама - инсталирали су се у партијске елите и/или синекуре власти. После доласка ДОС на власт они нису наставили да делују у цивилној арени. Показало се да су многи њихови чланови уствари партијски активисти "на привременом раду" у цивилном друштву. Критика нових власти која је покушана - тек када су им биле угрожене позиције неприкосновеног арбитра у јавности - дочекана је на исти начин као у претходном периоду - није им речено да су "страни плаћеници", али им је поручено да немају изборни легитимитет, тј. "изађите на изборе", измерите своју снагу у бирачком телу и снагом посланичких мандата утичите на управљање државом и политиком. Своју политичку амбицију ове две организације потврдиле су прерастањем у странку. Г 17 плус је учествовао у председничким изборима и потврдивши рејтинг формирао странку. Избори су били анкета за трансформацију ове експертске организације у странку и поступак формативања партије. Отпор још тражи форму и настоји да из "својеврсне" фазе писања графита и јурења "народних непријатеља" - у коју су је спретно гурнули, или тачније за шта су је инструментализовали, партијски маркетиншки тимови - прерасте у странку са програмом који значи и опредељење "за" а не само "против". Тако су две најјаче НВО постале политички конкуренти и ривали онима којима су помогли да освоје власт. Тај прелазак из цивилне у политичку арену, имаће за последицу - слабљење цивилног сектора и његово дискредитовање. Остале НВО ће стално у јавности носити хипотеку да су припремни полигони за политичко/партијске амбиције њихових лидера који су неспособни и плашљиви да то остваре у политичкој арени изабрали цивилну арену. Осим тога, све активности невладиног сектора биће под будним оком партија које ће и "превентивно" чувајући своје бирачко тело тежити да контролишу актере у цивилној арени да би спречили "непријатна изненађења". Ако се томе дода да усахњују донације и дотације, да ће пословање тих организација у финансијском смислу морати постати транспарентније и уоквирено законским нормама, извесно је да ће цивилна арена у Србији тек показати своје димензије. Оне сигурно неће бити онакве какве показују фабриковане статистике или прописују теоријски узанси. Њима тек предстоји да своју снагу покажу као партнер који се може наметнути власти и бити респектован да би били у позицији да допринесу, у интеракцији са осталим аренама, обликовању демократије и кориго-

вању политичких власти. Ту пре свега мислим на синдикате, коморе предузетника, струковна удружења правника, економиста, организације жена, пољопривредника, младих, итд.

Друга арена - политичко друштво - коју чине институције политичких партија, избора, коалиција, политичког вођства и законодавства показује све "типичне" транзиционе недостатке. Политичко партијско поље још је права "мала арена" - странке још немају јасне програме, оне нису социјално утемељене и немају јасно одређене слојеве чије интересе заступају. Оне се још радије обраћају свима тежећи да придобију што шири круг симпатизера тј. потенцијалних гласача. Та програмска конфузија говори да процес формативања и "слегања" страначког система још није завршен. Пад и поделе СПС, раст рејтинга Српске радикалне странке, осцилације у рејтингу ДСС, оснивање нових странака (Г 17, Народне демократске странке) показује померања у политичком пољу са последицама тектонских размера. Није нимало случајно што процес стратификације на неолибералном таласу покушава да ирелевантним представи или потпуно избрише супстанцијалне разлике између "левице" и "деснице". Пример за то је померање СПС према центру променама програмских ставова о својини и приватизацији, и ДС из центра у лево реториком о социјалној држави и настојањем да уђе у Социјалистичку интернационалу. Партијско позиционирање за предстојеће изборе обележено је поделама у опозиционим и владиним партијама - вештачким због лидерских сујета, али и снажних подстицајима ДОС-ове власти; полицијско-судским прогонима, реваншизмом и претњама лустрацијом, монополизовањем медијског простора - мање-више на исти начин као у претходном периоду. Политичка вођства подељена и посвађана око "револуционарних заслуга" и реалних полуга власти и моћи унеле су додатне импулсе у институционални неред, оптужујући једне друге за блокаду реформи или за симулацију реформи. Парламентарна већина формирана је од десетине странака без реалног упоришта у бирачком телу. Окрњени легитимитет брани се политичком трговином чиме расте уцењивачки потенцијал малих странака. Парламентарна већина опстаје флагрантним отимањем мандата што отвара и питање легалитета одлука које се доносе у Народној скупштини. Изменама пословника - правданим ефикаснијим радом парламента и спречавањем опозиционе опструкције - парламент је претворен у инструмент Владе у коме су сужена права посланика, онемогућена права расправа и прикраћена опозиција. Искуства говоре да се таква имитација ефикасног парламентаризма завршавала појачаним ванституционалним деловањем - демонстрацијама, владама у сенци, бојкотом рада парламента, опозиционим ексцесима да би се скренула пажња јавности итд. Влада се поставља као законодавац претварајући парламент у гласачку ма-

шинерију који добро ради само, ако брзо потврди владине законодавне иницијативе. Утицај егzekутиве на законодавно тело у Србији превазилази иначе присутне трендове такве врсте у представничким демократијама. ДОС-ова влада донела је више уредби него претходна социјалиста и радикала, а при томе готово годину и по није функционисао Уставни суд Србије који још није почео да разматра уставност појединих оспораваних уредби. Осим тога каснио је цео сет реформских, "обавезних" транзиционих закона о приватизацији, пореском систему, сукобу интереса, изборима, итд. или се честим новелирањима усвојених закона само потврђивало да Влада нема стратегију и да се поводи дневним прагматизмом. Други елемент егzekутиве - председник Републике - потпуно је умртвљен. Коабитација председника социјалисте и ДОС-ове владе није компромис него директна тежња владе да маргинализује тај део егzekутиве и влада по канцелар систему. То се најбоље види из два неуспела изборна циклуса за председника Републике. Влада је чак под изговором да ублажи изборни цензус за председника Републике предложила и кроз парламент прогурала регидније решење од оног садржаног у толико критикованом закону из Милошевићевог периода. Из овога се најбоље види да влада жели апсолутну власт. Да је хтела стабилан институционални аранжман она би предложила блажи цензус за избор кандидата у другом кругу председничких избора. У трећој години владања ДОС није предложио нови изборни закон на шта се обавезао у претходној кампањи бирачима, као и на расписивање избора у року од годину дана. На овом питању влада ДОС-а показала се недемократскијом од владе социјалиста. Наиме СПС и Милошевић су на све захтеве опозиције прихватили и расписивали изборе и мењали изборно законодавство. Сада, доласком на власт после десет година, после пет изборних циклуса, са 2/3 већином ДОС није пустио у процедуру изборне законе дизајниране по својим захтевима из опозиционог периода тада проглашаваним јединим исправним, демократским итд. Избори се проглашавају кочницом реформи који не би донели промене у односу снага (одакле то Влада зна?) и беспотребним расипањем пара - забрављајући да је то био и одговор СПС док је била на власти и аргументе да "демократија нема цену". Партијски сукоби, послушни парламент, одбијање да се распишу избори за председника Републике супротно уставу, отимање мандата опозиционим странкама и њихово додељивање дисидентима опозиционих партија који остају владина опозиција за говорницом, а владина већина приликом гласања, ћутање Уставног суда - говори о размерама институционалног нереда у овој другој, политичкој арени. Нема консензуса тако нужног за институционалну рутинизацију. На сцени су перманентни конфликти унутар политичке арене и политичке арене и цивилног друштва. Актери из политичке арене оличене у

власти подржавају чак и финансирају невладине организације, ако су они у функцији промоције владе и апологетике њених одлука и рада. Супротно, у случају критике траже демобилизацију цивилног сектора оптужујући их за беспотребне поделе и сукобе унутар политичке арене.

Трећа арена - владавина права - обележава висок консензус о уставу, прихватање и поштовање самообавезујућих процедура владања која је нешто више од правила о већинском одлучивању, која за одређене промене тражи квалификоване већине. Осим тога овај елемент у конституисању демократије значи да сви актери - посебно они из политичке арене - држава и влада морају подржавати и поштовати примат закона. ДОС-ова влада пропагира отворено револуционарно право - устав и закони из претходног времена који они сматрају недемократским, диктаторским и сл. не треба поштовати. Заборављајући на правничко и демократско правило да су и лоши закони бољи од никаквих прагматична струја ДОС-а оличена у Влади Републике Србије отворено крши устав, заобилази Скупштину и влада уредбама, остављајући персонални вакуум у уставном судству готово годину и по дана. Произвођењем "кризних штабова", доношењем закона са ретроактивним дејством, често са оспоравањем уставног основа - Влада је дух конституционализма бачила у блато свакодневног прагматизма. Сукоб са судовима, притисци различите врсте - успоравање реформи, претњама лустрацијом, коментарисањем, боље рећи нападом на судске одлуке итд. Влада не жели да отклони недостатке и слабости него да под формом реформи створи поданика од ове гране власти. То је логична последица институционалног нереда у претходне две арене. Контролом парламента политичком еутаназацијом функције председника Републике, криптитоталитарни потенцијал Владе, једноставно тражи уравнивање свега што тежи аутономији и не ради према очекивањима Владе. Институционални неред у овој арени је од далекосежног утицаја јер индукује процесе у свим осталим аренама. Закон није једнак за све, претходни закони примењују се селективно, суд се жели претворити у владино министарство. Тиме се разара начело поделе власти и под фингираним парламентаризмом конституише пракса накардног јединства власти под доминацијом егзекutive. Та атмосфера није погодна за консензус око новог Устава. И тај процес потврђује претходне тенденције: не поштује се процедура ревизије Устава, тежи се усвајању Устава апсолутном већином без партиципације грађана, у скупштини са проблематичним легитимитетом. Ако тај устав буде резултат партијске нагодбе у оквиру ДОС-а, а не најширег консензуса, не само да ће он бити кратког века, него може продубити кризу, не са становишта успостављања и консолидовања демократије, него опстанка Србије као државе и садашњег територијалног интегритета.

Четврта арена - државна администрација - означава постојање лојалне и компетентне бирократије за извршавање државних функција. ДОС-ова власт је добрим делом кадровски - бар до нивоа начелника - променила персонални састав државне администрације. Проблем је што је то превасходно рађено не по критеријуму компетентности, него изнова по принципу партијске лојалности. То је произвело додатне проблеме јер су партијски активисти по систему плена освојивши управљачка места у партијској бирократији собом донели логику партијске послушности ценећи државне послове логиком партијских интереса. Будући да су руководећи људи у државној администрацији из преко десетак партија то је могло значити и појачану контролу, али није. Првенствено се изродило у самоблокаду и отворене конфликти. Партијски - тачније лидерски конфликти - преточени су и у ову арену. Осим тога запостављен је, смењен или отпуштен значајан број дугогодишњих професионалних државних бирократа са великим искуством и знањем у државној управи баш у периоду реформи када треба радити на новим решењима, а не произвести кризу функционисања администрације. Пракса поделе партијског плена није променила партијски карактер државне администрације, напротив оснажила га је а то, уз дугогодишње мале плате, остаје извор и један од узрока корупције, спорости, окоштавања, неспремности, неспособности чак и саботаже нужних реформи. Осим тога ДОС је тврдио да је та администрација обимна - а сада на власти отварају нова радна места; тврдили су да Србија има 100.00 полицајаца, данас као власт држе стално отворен позив за полицајце којих по систематизацији недостаје готово 2/3 од потребног броја итд.

Пета арена - економско друштво - означава посредника између друштва и тржишта. Поменути модел почива на премисама да нема демократије у диригованој привреди, али и да нема консолидоване демократије у чисто тржишној привреди. Ова арена Линц/Степановог модела консолидације демократије уствари релативизује екстремизам неолибералне аргументације о самодовољности тржишта - држава је потребна тржишној привреди не само да би гарантовала својину и правила игре - прописе о компанијама, берзама, стандарде, квалитет, итд. - него штитила друштво од промашаја тржишта управо да би се институција тржишта сачувала. Стање у овој петој арени је такво да се не може говорити о консолидованој демократији јер држава још увек држи све у својим рукама - цене радне снаге, снабдевања, расподелу уређује апсолутно она. То би се са становишта теоријског модела могло правдати процесом незавршене приватизације која ће трајати још годину-две према плану ДОС-ове владе. У суштини, Влада форсира тржиште без јасних механизма заштите од његових непредвидивих последица. Нема адекватне социјалне политике, расте број неза-

пслених, дебалансира се привредна структура неконзистентном приватизацијом и отвара простор монополизма, угрожава стабилност друштва у задовољавању потреба друштва општом либерализацијом цена угрожавају домаћи произвођачи. Резултат у овој арени је и пад производње у физичком обиму, пад извоза, спољнотрговински дефицит. То јесу транзиционе последице, шокови и трошкови. Проблем је што Влада тврди да их је избегла. Није, али није само у томе проблем. Ти процеси имају кумулативни карактер и могу, онда када приватизација буде окончана и тржишна привреда успостављена, створити социјални амбијент који тиме није задовољан зато што нема посао, новац за школовање, лечење - а то може дезавуисати и процес транзиције и успостављање демократије и њену консолидацију. Транзициони пресек Линц/Степанова теоријска матрица арена показује кроз катастрофално стање институција у Србији после две године примењеног неолибералног модела транзиције. Пођимо од аксиома поменуте матрице - државе. Територија, становништво, суверена власт - елементарна својства државе као институције - тешко се могу одредити, тачније угрожена су по више основа. Ако и прихватимо да су познате номиналне границе, тешко то можемо рећи за територије. Евидентно је да Србија егзистира у провизорију наметнуте заједнице са Црном Гором, да је један део територије под протекторатом са растућом вероватноћом отцепљења "као коначног решења" и да постоје озбиљне тенденције да се процес територијалног осипања настави кроз различите процесе регионализација, федерализација и аутономија. И трећи државни елемент, сувереност која би преко институција демократије морала бити повезана са народним, грађанским суверенитетом угрожена је опстајањем партијске државе.

Оваква дијагноза аксиомске институције поменуте теоријске матрице значи да у Србији "демократија није постала једина игра у граду, ево и зашто. Прво, није обезбеђена унутрашња и спољна сигурност; нису елиминисане претње употребе силе од стране појединих актера за остваривање циљева - не мислим само на шиптарске сецесионисте, нити силу схватамо само као оружану, дијапазон је много шири. Криминал и корупција у свим видовима угрожава јавну сигурност, заштиту живота, тела, слободе и права грађана и њихове имовине, а то је у обавези да обезбеди и ауторитарна држава, да би могла рачунати на послушност. Друго, нису прихваћене демократске институције и демократске процедуре као једини инструменти за управљање друштвом - ово се опет не односи само на Космет, као што је евидентно да се институције и процедуре поштују само ако се прихватају иницијативе, захтеви, предлози, итд. актера - у противном процедуре се крше, а институције квалификују као "застареле", "ретроградне", "недемократске", превазиђене" и сл. Довољно је подсетити на праксу

"кризних штабова" у организацији ДОС-ових активиста, упада у предузећа, установе. Треће, све снаге се не потчињавају беспоговорно институцијама и законима у решавању конфликта - закони се поштују парцијално и примењују селективно. Закон о екстра профиту најбољи је пример (али треба подсетити на Закон о универзитету толико критикован и примењиван готово годину дана, итд.).

Стање у пет арена Линц/Степанове теоријске и аналитичке формуле даје слику институционалног нереда у Србији и чини је још перспективнијом за консолидацију демократије. Начело поделе власти практично је суспендовано. Нема равнотеже између законодавне, извршне и судске власти, она је нарушена у корист егzekутиве. Српски парламент данас је само велика брбљаоница, па и то је сметало ДОС-овој већини која је изменама скупштинског пословника суспендовала право опозиције на опструкцију и критику. Све за рачун ефикасности и брзине реформи закони се усвајају чак и за неколико минута, без расправе - функција посланика своди се на тежак физички рад - дисциплиновано седење и дизање руку - расправа није пожељна ни нужна. Додамо ли томе да увођењем законског решења по којем странке самостално, по властитом нахођењу, бирају посланике у оквиру броја мандата који припадне партијској изборној листи чиме се слободни мандат замењује императивним, партијским мандатом, и суспендују уставна начела - суверености, непосредног избора и слободног мандата - онда је јасно да нема демократије, да је на делу партократија, а да су посланици обична " гласачка марва" (Острогорски). Парламентарна већина крпи се отимачином мандата, уз немо посматрање Уставног суда, уценама, полицијско-судским прогонима и корумпирањем опозиционих посланика. Народна скупштина, уместо да буде место где се дефинише политика и контролише влада, данас је креатура која треба да грађанима огади народно представништво, да га прокаже неспособним, некомпетентним, кочничарем реформи, сметњу брзој ефикасној и способној влади. Влада не трпи ни други орган извршне власти - председника Републике. Прво је извршена политичка еутаназија легално изабраног председника и обезбеђена његова кооперативност под претњом испоручивања Хагу, а затим када кандидат ДОС-а није победио, поштрени су услови избора и практично забрањен избор председника Републике. Супротно Уставу РС, функцију шефа државе узурпирао је председник Народне скупштине. Сталним прозивкама судова, претњама лустрацијом, покретањем поступака смењивања неподобних, влада тежи да наткрије и судску власт. Политичко одлучивање измештено је из представничких институција, државни органи супституисани су Председнишвом ДОС-а које доноси кључне одлуке које се кроз државне органе само операционализују. То најбоље

сведочи о опстајању партијске државе, сада ДОС-ове као некада комунистичке, са истим последицама по демократију. Приватизација се одвија на начин који има елементе распродаје и што је важније не производи најављиване ефекте - нема нових радних места, расте незапосленост; нема озбиљнијег реструктурирања привреде, расте спољно-трговински дефицит, итд. У таквим условима није ни чудо што се суспендује још једна институција - избори. Сви поступци ДОС-а, не само према опозицији него и опонентима у оквиру властите коалиције, потврђују опасну намеру да се стечена изборна већина жели употребити за елиминисање мањине, садашње и сваке могуће опозиције. Тај "изборни деспотизам" круни остатке изборног легитимитета ДОС-ове власти.

Постоје институције у систему које имају карактер мета- институција, неке врсте над-обрасца које имају карактер установа и представљају основу институционализације. Таква установа је поверење. Оно је данас у политичком систему Србије, што се тиче поменутих институција, на врло ниском нивоу. А када се изгуби поверење онда је угрожено целокупно друштво, не само институције, друштво почиње да се распада. Институције нису табле са натписима, зграде, чиновници.... То су релативно трајни обрасци понашања по којима се одвијају сви процеси у једном друштву. Њима се дефинишу односи, одређује шта је корисно, а шта не; законито и незаконито, добро и лоше; итд. Њима се временом добијају матрице вредности у једном друштву - како у моралном погледу тако и у економском. Када се, из било којих разлога, деси да нека од мета-институција престане да функционише она уруши читав низ других системом домино-ефекта. Србија је данас у институционалном погледу у таквом процесу. Урушен је читав низ претходних институција, нове нису, и још дуго неће, бити установљене. Од многих институција остала је фасада - скелет без садржаја. Истовремено, што је посебно опасно, урушен је и поступак установљавања, увођења, конституисања установа. Србија је у једном институционалном вакуму у којем нови обрасци институционализације нису охрабрујући не само за консолидовање демократије, него и њену конституционализацију. На том путу има много изазова, дилема и опасности који ће захтевати више од партијске искључивости, креативности од мондијалистичког замаха фото- копирања свега и свачега, ако се жели сачувати идентитет и национална посебност и градити демократско друштво усмерено ка добробити за све. У противном институционални неред замениће институционални нихилизам, партијски прагматизам, одсуство стратегије и визије, што може угрозити саму државу.